

լայի հոեւորին, որ է Պրն. Սուրէնտրա Նաթ Պենրճի, թէ ինչ որ Կիկերոն էր հոռմի, Դէմոթենէս՝ Յունաստանի, Պըրք եւ Շերիտան՝ Անգլիոյ, այսպէս Սուրէնտրա Նաթ Պենրճի Հնդկաստանի համար, այս բացառութեամբ, որ մինչ առաջին ճարտարախօսները խօսեցան եւ զիրենք լրատողներուն երեւակայութիւնը հրահրեցին իրենց յատուկ լեզուով, հնդիկ Դէմոթենէնը խօսեցաւ հաւասար՝ եթէ ոչ մեծագոյն զօրութեամբ՝ լեզուով մը որ իրենը չէր, այսինքն անգլիերէն։

Հայերը թէեւ անդամ փոքր փոքրամասնական հանրութեան մը, այնուհանդերձ թանկազին ծառայութիւններ մատուցին Բրիտանական Դատին Հնդկաստանի մէջ։ Այն վաւերացեալներուն մէջ զոր մենք կարգացինք «Հնդիկ Պատմութեան Տարեգրութեանց Յանձնախումբ»-ին<sup>9)</sup> առջեւ Լահորի, Լքնոյի, Ռանկունի, Նեկիւորի, Կոյլըրի եւ Փաթնայի մէջ, 1925-1930, մենք այդ թուղթերուն մէջ կրցանք զետեղել արձանագրութեան մէջ մեծագործութիւնները քանի մը երեւելի հայերուն՝ որոնք լրացուցին իրենց համբաւը եւ որմախորշ արձանատեղի մը դտան 17-18 դարերուն մէջ։ Ասոնք հրատարակուած էին յիշեալ Յանձնախումբի գործերուն մէջ Հնդիկ Կառավարութեան ձեռքով, եւ ասոնք մէջը մտան իմ ներկայ գործին։

Եւ որովհետեւ պատմական գործերը այսօր հրատարակուած են պատկերներով՝ զանոնք աւելի շահեկան ընելու համար, մենք ալ մտադիր էինք ներկայ աշխատութիւնը պատկերազարդ ընել. եւ այդ նպատակով ապահովուցուցած էինք մեծ դժուարութեամբ ստուար թիւ մը հին պատկերներու եւ լուսանկարներու, տեղերու եւ անձերու, որոնք աւելցուցին ունեւին այդ գործին հետ. բայց յակամայս հրաժարեցանք այդ զաւաճարէն, քանի որ պատկեր-

ները շատ մեծածաւալ պիտի դարձնէին զերբը՝ որ արդէն շատ ընդարձակ էր առանց պատկերներուն իսկ։ Ասոնք պիտի հրատարակուին առանձին հատորով, զեղարուեստական թուղթի վրայ, սովորական զրերու տպագրութեամբ, «Հայկական Ալպոմ Հնդկաստանի» տիտղոսով։ Ատիկա պիտի բովանդակէ ի միջի այլոց պատկերները այնպիսի երեւելիներու, որ պիտի են Խոճա Պետրոս Ռական, Աղա Շամիր, Տէր Յարութիւն Շմաւոնեան, հազարապետ Յակոբ Պետրոս, Եղուարդ Ռափայէլ, Սամուէլ Մուրատ, Պրն. Գրիգոր Զարլո Գոլ, Արդար Աղեքսանդր Արզաբեան, Պրն. Խաչիկ Պօղոս Զաթըրեան, Երեսփոխան ընդհ. վերաբոյժ բժ. Յ. Մ. Յովսէփ, Յարութիւն եւ Գրիգոր Արզաբեան, Յովսէփ Էմին եւ Սարմատ՝ վկայուած հայ բանաստեղծ Հնդկաստանի։

Կը յուսանք որ աշխատութիւնը ծառայէ ինչ ինչ օգտակար նպատակներու՝ իբրեւ զիրք կոչումներու (reference) Հնդկաստանի ապագայ պատմաբանին եւ հնագէտին, եւ մեծապէս զոհ պիտի մնանք եթէ անիկա աղբէ իբրեւ զրդիւ ներկայ հայ սերունդին Հնդկաստանի մէջ մրցելու այն զօրաւոր պարտաճանաչութեան եւ հայրենասիրութեան մէջ՝ որոնք ողբերգին իրենց երեւելի նախահայրերը։ Այն ատեն մենք պիտի զգանք մեր վարձատրուած ըլլալը, վասն զի համեմատ մեր Մենտորին՝ անմահն Մեսրոպը Թաղիադեանցի խօսքին՝ «Ճշմարիտ հայրենասէրին պարտականութիւնն է մանուկներու հոգին վերանորոգել օրինակովը իրենց Նախնեաց ազնուական գործերուն»։

Մեսրոպը Յ. Սէրեան  
Թ. 9, Մարտին փողոց, Կալկաթա  
1 Յունիս, 1937

Հ. Ե. Փ.

<sup>9</sup> Սէթեան անգամ եղած էր սոյն Յանձնախումբին՝ 1895ին։

## ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ

### ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ՆԵՐԿԱՅ ՆԱՅԵՐԷՆԻՆ ՎՐԱՅ

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1944, էջ 15)

Անթիւ են դժբախտաբար ներկայ հայերէնին դէմ դործուած զառաժանքները, որ 20 տարիներէ ի վեր կ'անշարժան անոր պայծառ դիմադրիւմը։

Թէեւ քաղաքականօրէն այնքան բախտաւոր եղած չէ աղբերնիս, բայց դրական տեսակէտով բարձր դիրք ունեցեր ենք միշտ ընդհանուր պատմութեան առջեւ՝ դրացի ընդդէմ դրացիներէն շատ վեր, եւ ասոր ամեծողովուրդներէն շատ վեր, պատուական նացայտուն ապացոյցն է մեր պատուական լեզուն։ Արդ, ինչպէս հպարտ ենք իրմով, կը պարտինք փութալ անհետացնել անոր կեանքին սպառնացող ցեղերը։

Մեր այս ցանկին մէջ ընթերցողը պիտի գտնէ քաղուած մը հայերէնի դէմ դործուած յայտնի աղճատանքներու, նոյնու-ւած յայտնի աղճատանքներու պատկան խորագիր-թեմաք ներկայացուած պատկան խորագիր-ներու տակ։ Ասոնցմէ քանի մը նշանաւոր-ները արդէն տարիներ առաջ ցոյց տրուած են իմ նաեւ ողբ. Հ. Արսէն Ղազիկեանի «Մի՛ են նաեւ ողբ. Հ. Արսէն Ղազիկեանի «Մի՛ զրէք-Գրեցէք»-ին միջոցով։ Իսկ կարդ մը բառերու մասին, ինչպէս Ամբիքը կամ Ամբիքը, Յետագայ՝ Հետագայ, Յեմած՝ Յեմած, Իմբիքիմ, Մէկգիմ, որոնց կըրկ-նաձեւ ուղղագրութիւնը վիճելի է տակաւին, մտադիր եմ դալ անգամ ներկայացնել իմ անդրադարձութիւններս՝ անաչառօրէն ու աննախապաշար համոզումով։

ՆՈՐԱՆՆԱՐ ԽՈՐԹ ԲԱՌԵՐ, ԱՅՈՒՅՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԲԱՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Զինամածկ զաշտաց մէջ (Կոչնակ, 1935, թ. 34)։ Հետը առած էր մէկ թիթեղ ճիթախլ (Ապագայ, 19/9/35)։ Անոր գոյ-մը մնացին իմ բաժնեակիս մէջ (նոյն տեղ)։ Ճշմարտութիւնը պիտի լսի Աւետարանը ծածկող ամէն տակաւն (Մշակ, 1935, թ.

866)։ Իր մէջ տիրական դարձաւ նախան-ճուրեան համար (Նոյն, թ. 962)։ Արեւ-ճաւ ընելու ճիւղային ծրագրով (Մեղու, 28/7/34)։ Կը վերսկսէր զանգուածային փախը (Ապագայ, 4/9/35)։ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը յաջողեցաւ շինելու իր նստոցը (Պայքար 19/9/37)։ Երբեմնապէս այն պատրանքը ունեցաւ (Յուսարեւ, 17/8/34)։ Հայ յղացքը... արմաշաղախ կտաւը (Սիոն, 1936/4, էջ 159)։ Տխմար ողբին (Սիոն, 27/10/34)։ Կլի-փնաբանութիւն (Յառաջ, 27/10/34)։ Կլի-մայի ապառոյցութեան մէջ (Նոյն, 24/11/20) եւն.։

ԱՅԼԱՆԴԱԿ ԲԱՅԵՐ՝ ԱՆՔԵՐԱԿԱՆ ԽՈՐԱՐ-ՀՈՒՄՆԵՐՈՎ ԵՒ ԽԵՐԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Սնանեցաւ առիւծի մը արիւնով (Յառաջ, 15/10/1939)։ Նահանգապետը բեկանած է պատիժը (Ապագայ, 4/5/35)։ Շատ հեռունի պիտի տանէր ինձ (Նոյն 27/9/35)։ Չեմարլէն ուսանած է Քէմպրիճ (Նոյն 1/10/38)։ Ուրիշ առիթի մը կը հետաձգեմ (Նոյն, 23/4/38)։ Ազգային ապրումները դադարուած են (Արաքս, 4/11/33, խմբ.)։ Հանդէպ այն ժողովուրդին զոր մէկը պիտի առաքել (Կոչնակ, 1939 Յունուար, էջ 111)։ Միսիոնարի ոչ միայն մեր ազգի զաւակներուն, (Բանբեր, 1933 Մարտ, խմբ.)։ Գերագոյն ատենը բեկանեց վճի-ռը (Կոչնակ, 24/10/1940)։ Դէպի գիւ ծը-ռեցաւ (Հայկի աշխարհի, 1937, էջ 138)։ Զօրավար տը Կօլ ծանուցանեց (Ժամանակ, 31/8/40)։ Գործերը ընդառաջացնելու հա-մար (Նոր օր, 10/12/39)։ Իրենց ճիւղերը կրցան մէկտեղել (Պայքար, 26/8/37)։ Թանքերը իրենց գերակշռութիւնը ապացու-ցանցին (Ժամանակ, 22/6/40)։ Դիտելու

համար երկտրական լոյսով պրիսմական  
ջրցայտիլը (Նոյն, 24/9): Անճարակ գրիչ-  
ները զիրար կը նայանան (Մասիս շաբա-  
թաթերթ, 1901, թ. 30, էջ 466): Յունաս-  
տան խոնարհիլ սկսեց (Մշակ, 1935, թ.  
962): Փախչելու են թուրքիայէն (Նոյն, թ.  
963): Այս պատերազմով փլչեցաւ այդ  
վարկածը (Չարթան, 18/10/40): Աստու-  
ծոյ ձայնը գերազարթեց զիս (Նոյն տեղ):  
Եկեղեցին շահագործել նպատակած են (Ե-  
րիտասարդ Հայաստան, 9/5/36):

ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՅԵՐ՝ ՅՐԱՆՍԵՐԷՆԻ ԽՆԴՐԱՆ  
ՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Կը սպասեն վստահելի բարեկամութիւն-  
ներ (Ապագայ, 29/8/35): Ղրկելով մէկը  
իր յօդուածներէն գոր աւելնալ ալ կարօտ-  
ցած էին (Հին Մասիս, 1901, էջ 113):  
Իր եկեղեցիին անդամներուն կ'արտօնեն  
յաւանքի գայն... (Աւետիք, Գ. տարի, թ.  
5, էջ 80): Անգլիա չի փախափիր գայն  
(Ազդարար, 4/7/36): Յաղթած կ'ըլլանք  
մեր տկարութիւնները (Արազ, 24/4/38):  
Այս տեսակ սխալներ շատ ունին ներկայ  
հայ գրողները՝ որոնցմէ երկար մէջըն-  
կուծներ կատարել կը ծանրացնէ մեր այս  
թուղթիկ յօդուածը:

ՊԱՐՈՅԻՍ ՍԽԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ, ՓՈՒՆԱՆԱԿ  
ԴԵՆԵՆՈՒ ԲԱՅԵՆ ՎՐԱՅ. ՕՐԻՆԱԿ

Անգլիա արդեօք պիտի հետեւի Ֆրան-  
սային (Ազատ խօսք, 24/3/38): Արդեօք  
չբաւարարուի՞նք պայման է ուսուցիչ ըլլա-  
լու (Պայքար, 24/4/34): Յիսուս մի՞թէ  
ինքզինքը չի միացնէ՞ր իր եղբայրներուն  
(Սիոն, 1935/6, էջ 140): Մի՞թէ իրա-  
ւունք չունի երբ ձեր երեսին կու տայ (Յա-  
ռաջ, 23/6/35):

ՕՏԱՐ ԿԱՄ ՅՐԱՆՍԵՐԷՆ ԲԱՅԵՐ  
ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԷՋ

Չգուցիլ եւ անուժ փրագը... իր փրագ-  
ներուն կու տայ նոյն ձեւը (Ապագայ, 4/  
5/34): Յետոյ անմիջապէս քօնը կը փոխէ  
(Նոյն, 2/10/35): Կարգ մը քիշէներէ  
կազմուած... Դաշնակցականներու կողմէն  
տը փախքօ ճանաչումը (Նոյն, ԺԳ տարի,

թ. 76): Կիներ եւ օրիորդներ օնտիլէ մա-  
ղերով եւ մանիփիւր եղած ձեռքերով (Նոյ-  
ն, 2/9/35): Էմբրիոկներու տուն կը շինեն  
Աստուծոյ տունը (Կոչնակ, 1935, թ. 38):  
Մալարիայով վերջացաւ (Մշակ, 1935, թ.  
962): Տեւական օրկան... սխաբեմաքիֆ  
օրկանական միութիւն (Նոյն, 7/12/34):  
Շանքած եւ փոռվոքսիոն (ստէպ գոր-  
ծածուած նոյն օրաթերթին մէջ): Անգլիա-  
կան փառլամենթը եւ ամերիկեան ֆոնկրէ-  
սը (Պայքար, ԺԲ տարի, թ. 112):

ԱՆՔԵՐԱԿԱՆ ԽՕՍՔԵՐ ՈՒ Զ ՀԱՅՅԱԿԱՆՈՎ  
ՏԷՐ-ԲԱՅԵՆՆԵՐ

Երբ կը գրէի Ֆառուսը ունէի՞ արդեօք  
միտք մը գոր պիտի մարմին առնէր գրչիս  
տակ (Նոր լուր, 19/1/40): Լրանալու վրայ  
են այն բանակցութիւնները գոր կը կատար-  
ուի վարչութեան հետ (Կոչնակ, 13/5/35):  
Տեսանք նոյն պատկերը գոր պարզուեցաւ  
մեր աչքին առջեւ (Հայրենիք ամսաթերթ,  
1934/թ, էջ 136): Յիշատակ մ'է գոր  
չպիտի գումատի երբեք (Մշակ, 5/2/35):  
Ուշագրաւ փոփոխութիւնը գոր քրիստո-  
նէութեան միջոցաւ եկած է ճարտար մէջ  
(Կոչնակ, 1936, թ. 41, էջ 976): Հայ հին  
մատենագրութիւնը մատչելի չէ՞ արեւմե-  
տեան գիտութեան, եւ ներկայացուած չէ  
գայն ինչպէս հելլէն դպրութիւնը (Ապա-  
գայ, 16/10/35): Պարզեցի այն տարբերու-  
թիւնները գոր գոյութիւն ունին (Նոյն ամ-  
սաթիւ 17): Պիտի հրատարակենք ճառը  
գոր Կաթ. Նուիրակ Սրբազանին ուղղուե-  
ցաւ (Նոյն, 22/3/35): Նախ քան անոր  
առաւելները լսելէ... առասպելը գոր հիւս-  
ւած է Եզրոսի անձին շուրջ... արձան  
մը կանգնեցին իր մահէն վերջ գոր տեղի  
ունեցաւ Դերիեցիներուն կողմէ (Հայ Պա-  
տանի, 1934/թ, թ. 10): Իրենց մեղքերը  
զիրենք պիտի գտնէ (Բանբեր, 1936/թԱ,  
էջ 168): Տաքութիւն մը ունէր գոր երթա-  
լով սաստկացաւ (Նոյն, 1936/Գ, էջ 58):  
Մոլորութիւնը աչքի կը զարնէ եւ գայն  
համբու կը բերուի (Նոր լուր, 1/10/27):  
Արտայայտուել համար այն խոր վիշտը  
գոր կը պատէ մեր սիրտը (Արեւելք, 22/  
5/36): Վարչութիւնը կը հսկէ իր բոյնին

վրայ, գայն յանձն ըլլալով գրագէտի մը  
գուրգուրանքին (Յառաջ, 24/11/37): Լոյս  
տեսաւ Բազմավէպի հատոր մը գոր խմբա-  
գրութեանս զրկուած չէ (Ազատ խօսք, 27/  
12/37): Հրեշտականման գեղութիւնը...  
լորը հրաման ըրած էր որ իրենց նորածին  
երախաները Նեղոսի յանձնել ի հրմումն  
չնազայլերուն (Հայ Պատանի, 1934/թ, թ.  
10): Յիսուսի թափած արեան միայն հա-  
ւատալ... ի՞նչ է յաւիտեանութիւնը...  
պէտք է զիմէ Աստուածաշնչի պատգամնե-  
րուն ու հոն կարդա... անխուսելի եւ  
անգաւտելի... որուն համար զանկայ  
զրկեցի... Չգուցիցիք քո սրտին որ անկէ  
կեանքի աղբիւրը... որը վիշտ եւ նա-  
խապէս լուսնութիւնը խառնեք բերած է... այդ ունայնութիւնը  
գոր կը կոչուի քրիստոնէական փառասիրու-  
թիւն (Փրկութիւն, 1937/թ, էջ 23, 24,  
25, 32): Կը կարդա ասանկ տետրակ մը  
Աստուածաշունչի քրիստոնէութեան որուն  
չուրջ կը դառնայ մեքենային զանազան ա-  
նիւնները... ճիշտ էր մի փոքրիկ զիւղի  
միւնները... ճիշտ էր մի փոքրիկ զիւղի  
մէջ գոր կը հովանաւորուէր ամայի լեռ-  
ներով (Նոյն, 1938/Գ, թ. 195): Կը դա-  
ւանի պատգամին... արթնցնել քու խոր  
բունէն գոր քեզ քմեքուցած է Սատանայի  
ազդեցութիւնը, եւն. (Նոյն շուրջապա-  
տումը, ԺԳ տարի, Հոկտ. 1934) եւն.:

ԱՆՏԵՂԻ ՈՒ ԱՆՊԷՏ ՅՐԱՆՍԵՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պոռուէն թոքերու տկարութեամբ ան-  
կողմայ ծառայեց (Մարմարա, 11/10/40):  
Ամիս մը մահեցին ծառայելէն յետոյ կնքած  
էր իր մահկանացուն (Պայքար, 19/9/37):  
Հետեւ եմ գործելու մասին իր կարծիքը  
բաժնելէ (Բազմ. 1933, Յունիս, էջ 274):  
Մեր միտքը արձակելով խորհուրդին ետե-  
ւէն գոր կու գտնէ ձգելէ (Յուսարբեր, 2/  
10/34): Յիշէ՛ եղբայրները՝ որոնք առաջին  
երազներդ բաժնեցին (Յառաջ, 1/1/35):  
Վիտլիթ (Հայրասպան աղջիկը) խոստովա-  
նամք ըրաւ բանտին խոստովանա՞հօր առջեւ  
(Նոյն, 14/9/33): Ուղած է խոստովանման  
մը ընել մեծ վարպետին (Նոյն, 3/3/35):  
Մը ընել մեծ վարպետին, Աստուած գիտէ թէ ի՞նչ  
Օ՛, Հայրենիք, Աստուած գիտէ թէ ի՞նչ  
տանջանք ունիս, մենք պիտի խնայենք քեզի

ուրիշ մըն ալ (Նոյն, 22/12/37): Ով որ  
չի բաժնեք պաշտօնիկեան տեսակետը՝ Քի-  
զիքական բնաշնչման միայն արժանի է  
(Նոյն, 12/10/34):

ԳՐԱՐԱՐԱԶՆԻ ԲԱՅԵՐ, ԲԱՅԵՐ ՈՒ  
ԴԱՐՁՈՒՄՆԵՐ

Ըլլալ թշուառական մը նկարագրին կող-  
ման (Արաքս, 18/12/37): Փոքր ի շատէ  
փորձառութիւնս (Մշակ, 1/4/38): Կը  
թուէ ուսանողները որոնք կը սովորին Պե-  
տերի մէջ (Ապագայ, 2/10/35): Անդէն  
եւ անդ գովելու այս հարկը (Բազմ., 1911,  
էջ 7): Նետել հարեանցի ակնարկ ականե-  
լու համար հոյլը աշխատակիցներու (Հան-  
դէս Ամսօրեայ, 1937, Սետպ. - Հոկտ. էջ  
401): Ըստ մասնէ շինուածանութիւնը կա-  
ռուցուածներու (Նոյն, էջ 405): Ընթա-  
ցաւ իւր ֆանապարհին վրայ (Նոյն, էջ  
399): Արդիւնները գոր շտեմարանեց յըն-  
քացս 50 տարիներու (Նոյն, էջ 405, եւն.):  
Յիշեմք միայն անցեալ տարուայ նիւթերէն  
գուման (Բազմ. 1895, էջ 31): Ճշմարիտ  
բանասիրին հաճելի է լսել իւր գործին  
քերութիւնն ալ (Նոյն, 1938, էջ 23):

ԱՂՃԱՏ ՄԷՋԲԵՐՈՒՄՆԵՐ ԳՐԱՐԱՐԷՆ

Յետ այսու (Յառաջ, 28/9/32): Յետ  
այնու (Արաքս, 3/11/32): Զի՞նչ ցուցանէ  
գառակս այս (Ապագայ, 1/5/34): Բացի  
այդ (Յառաջ, 20/4/35): Բացի այն որ  
Չինաստան ունեցաւ իր Սթալինը (Նոյն,  
13/2/37): Կոչնակը հետ այսու կարգաւ  
կ'ուզենք առանց հեղնանքներու (Հերկ, թ.  
11 Ապրիլ):

ՄԻՒՄՆԵՐ, ՌՈՒՄՆԵՐ, ԾԱՌՆԵՐ

Թրոփման կը վերադառնայ առաջնորդե-  
լու համար միւսները (Յառաջ, 23/11/37):  
Միւսները ցնծուհներ են (Ռ. Չարդա-  
րեան, Արձակ եւն. ու հեքեաթներ, Ա.  
էջ 110): Առաջին մարդիկները կ'ըլլան եր-  
կու Ռուսներ (Հայելի աշխարհի, 1937, էջ  
172): Դաշտավայրի ծառներէ մէկուն ներ-  
քեւ (Պայքար, 7/7/37):

\*\*\*

